

Kesä- ja syys/kevätlaitumen välistä esteaitaa Karasjoen Čearrolla. Kuva Henni Yläanne.

KESÄLAIDUNNUS EI OLE YLILAIIDUNNUSTA

Teksti professori Lauri Oksanen, Turun yliopisto

Mediassa käytävässä porolaidunkeskustelussa näyttää sekoittuvan kaksi erillistä asiaa: poronlaidunuksen voimakkuus ja sen ajoitus. Lisäksi kaikkia poron vaikutuksia kasvillisuuteen näytetään usein kutsutavan ylilaidunnukseksi, vaikuttivatpa ne laidunten tuottavuuteen tai eivät. Klassisen esimerkin muodostaa Norjan raja Enontekiön-Koutakeinin alueella. Satelliittikuvasta näkee helposti, miten jäkälän valkoinen väri dominoi Norjan puolella – Suomen puolella taas jäkälättömät kankaat näkyvät tummina. Tätä on jopa Helsingin Sanomien pääkirjoituspaltilla tulkittu osoitukseksi Suomen tunturien ylilaidunnuksesta, kun taas Norjan puolella poroluvut on tiedepäätöimittaja Jukka Ruukin mukaan sopeutettu laidunten kantokykyyn¹. Myös pajujen vähenemistä² ja mittariperhosen toukkien tappami-

en tunturikoivikkojen muuttumista avoimiksi 'koi-vusavanneiksi' on pidetty merkinä laidunmaitten kannalta kestävämmän suurista porotiheyksistä³. Vastaavaa kritiikkiä on esitetty myös Siperian tunturan kesälaitumilta⁴.

Jotta asiaan saataisi selkeyttä, on ensin selvitettävä käsitteet. Ylilaidunnus tarkoittaa sellaista laidunuksen intensiteettiä, joka jatkuessaan heikentää alueen tuottavuutta laitumena. Ylilaidunnuksesta ei siis ole mielekästä keskustella määrittelemättä ensin kyseisen alueen käyttötarkoitusta. Suomen vähäisiä tunturialueita on nykytilanteessa mielekkäintä käyttää kesälaitumina. Jäkälikkö ei kestä kesäistä tallomista, vaan korvautuu kesälaitumilla heinillä ja saroilla, toisinaan myös varvuilla. Näin tapahtuu

Tunturikoivikon 'savannisoitumista' Sievjun (Seiland) saarella. Vas. 2008 hallamittarituhon jälkiä; poron ulottumattomissa olevat elävät oksat merkitty punaisilla renkailla; oik. jonkun aiemman mittarituhon ja poron kesälaidunnuksen 'savannisoimaa' koivikkoa saman saaren sisäosissa. Kuvat Lauri Oksanen.

myös Norjan kesälaitumilla^{5,6} (kuva vier. sivu). Suomen ja Norjan rajalla näkyvän kasvillisuuseron tulkitseminen Norjan oletusti alemmista porotiheyksistä johtuvaksi¹ onkin selvä virhe; itse asiassa porotiheydet ovat korkeammat Norjan puolella⁷. Kyseessä on talvi- ja kesälaitumen välinen ero. Poro ei tarvitse jäkälää kesällä, vaan suosii ruohoja, heiniä ja saroja, joten tämä kesälaidunnuksen aiheuttama kasvillisuusmuutos on poron kannalta suotuisa.

Poron kesälaidunnus vähentää kiistatta pajukkoja^{2,4,8,9}, herkistää tunturikoivikoita mittariperhosten tuhoille ja vaikeuttaa niiden toipumista¹⁰. Pajukkojen sijalle muodostuva niittykasvillisuus voi kuitenkin olla kesälaitumena aivan pajukon veroista, jos ei parempaakin. Tunturikoivu, jonka enimmäkseen lehdet ovat poron ulottumattomissa, on suhteellisen vähäarvoinen kesäisenä laidunkasvina. Se tosin ruokkii tatteja sienijuurillaan, mutta niin tekee vaivaiskoivukin. Koivikon harveneminen lisää kenttäkerroksen tuottavuutta parantamalla valaistusoloja, mikä on poron kannalta edullista. Jos kyse olisi todellisesta yllilaidunnuksesta, pitäisi tämän näkyä vasapainojen laskuna varsinkin Kaldoaivin ja Paistunturin paliskunnissa. Tällaista ei ole käsittäkseni tapahtunut.

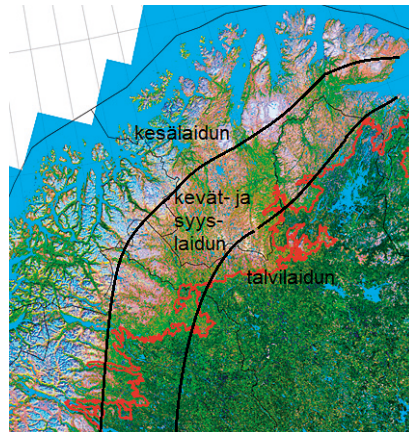
Suomen tilanne poikkeaa naapurimaiden tilanteesta siinä suhteessa, että naapurimaissa muutokset ovat yleensä paikallisia, liittyen maatalouden muutoksiin, koska kesälaitumien rajat ovat pysyneet

vuosisatojen ajan suunnilleen ennallaan. Pohjoisimmassa Suomen Lapissa – varsinkin Utsjoella – tunturikoivikot ovat taas pitkään olleet taantumassa laajoilla alueilla. Retkeillessäni 1960-luvun lopulla Paistunturin-Erttegvärin alueella, havaitsin omituisia mättäitä lähes puuttomalla ylängöllä. Niiden sisältä löytyi koivun tuohtia. Lisäksi alueella oli siellä täällä todella järeitä tunturikoivuja. Päätelin, että alueella oli kasvanut tunturikoivikkoa ja voisi ilmaston puolesta kasvaa edelleen. Tunturimittari oli kuitenkin tappanut lähes kaikki koivut joskus 1900-luvun alkupuolella ja poron kesälaidunnus oli estänyt koivikon toipumisen tyvivesoista. Henkiin olivat jääneet vain ne koivut, joilla oli säilynyt eläviä oksia poron riipimärajan yläpuolella. Vastaavaa koivikkojen 'savannisoitumista' tapahtuu koko ajan pienessä mitakaavassa Norjassakin, kun porot pääsevät alueille, joita ne eivät aiemmin olleet maatalouden vuoksi saaneet laiduntaa.

Tämä ei kuitenkaan selitä prosessin laaja-alaisuutta pohjoisimmassa Suomen Lapissa. Se selittyy kun vertaa ennen vuoden 1852 rajasulkua vallinnutta laidunmaan käyttöä nykyiseen.

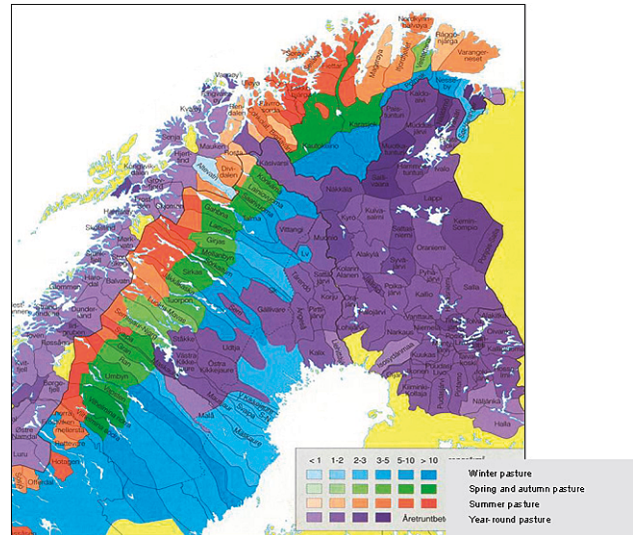
Perinteisessä laidunkierrossa porot olivat talvella sisämaassa; pääosin havumetsässä, keväällä ja syksyllä sisämaan tunturiylängöllä ja tunturikoivikoissa, kesällä suurtureilla tai rannikon niemissä ja saarissa. Rajasulun jälkeen Suomen puolelle jääneillä porosaamelaisilla oli käytössään vain niukasti tunturia, joten aiemmin kevät- ja syyslaitumina käyte-

Pohjoiskalotin porolaidunten käyttö ennen vuotta 1852 (lähteistä #11 ja #12; vasen paneeli; punainen viiva = yhtenäisen havumetsän raja) ja Bernesin¹⁰ kuvamaa tilanne vuodelta 1995 (oikea paneeli.) Bernesin kartassa ei ole huomioitu niitä laidunkierroja, jotka perustuvat poronhoitoyksikköjen sisäisiin päätöksiin.

tyt matalat tunturinselänteet ja niitä reunustavat tunturikoivikot olivat parasta käytettävissä olevaa kesälaidunta, varsinkin Utsjoen-Inarin alueella ja Enontekiön itäosissa. Vain Käsivarressa oli sen verran suurtunturiluontoa, että matalampia selänteitä oli edelleen luonnollista käyttää ensisijaisesti syys- ja kevätlaitumina. Ruotsissa ja Norjassa taas perinteiset rajat talvi- kevät/syys- ja kesälaidunten välillä ovat pääsääntöisesti edelleen voimassa. Ympäri- vuotinen laidunnus on sallittua vain siellä, missä eri vuodenaikoina optimaaliset laitumet ovat pieninä kuvioina toistensa lomissa (yläkuva).

Suomen ja länsinaapurimme välisen eron ymmärtämiseksi on syytä kerrata historiaa¹². Kun Ruotsin ja Tanskan rajasta sovittiin 1751, huomattiin sen kulkevan läpi tunturisaamelaisten laidunmaitten. Ongelma ratkaistiin Lappcodicil-nimisellä lisäpöytäkirjalla, joka antoi porosaamelaisille oikeuden valita kumman tahansa maan kansalaisuuden, mutta silti hyödyntää rajan molemmilla puolilla olevia laitumia, vallitsipa maitten välillä rauha tai sotatila. Utsjoen saamelaisten perinteisiä merikalastusoikeuksia ei sen sijaan huomattu taata. 1800-luvun alun myllerryksissä Norja siirtyi itsehallinnollisena alueena Ruotsin osaksi. Ruotsi taas menetti Suomen Venäjälle, ja näin syntyneeseen Suomen Suurruhtinaskuntaan liitettiin myös alkuaan ydin-Ruotsiin kuuluneita alueita: Tornionlaakson itäpuoli sekä Enontekiön, Utsjoen, Inarin, Kittilän ja Sodankylän lapinmaat. Tanskan kansalaiset muuttuivat tällöin automaattisesti norjalalaisiksi, Ruotsin kansalaisilla ei taas ollut vastaavaa tarvetta muuttaa kansalaisuuttaan, elleivät he omistaneet kiinteää omaisuutta

ta Suomen Suurruhtinaskunnassa. Tämän vuoksi Pohjoiskalotilla jutaavat tunturisaamelaiset olivat 1800-luvun alkupuoliskolla lähes järkiään joko Ruotsin tai Norjan kansalaisia.

Jutaavien tunturisaamelaisten ja paikoillaan pysyvien, pienimuotoista poronhoitoa harjoittavien saamelaisryhmien välillä oli kaikkialla konflikteja, joissa tunturisaamelaiset olivat yleensä 'niskan päällä'. Ruotsissa altavastaajina olivat Norrbottenin ja Västerbottenin metsäsaamelaiset, Norjassa rannikon merisaamelaiset, Suomessa taas ennen kaikkea Inarin saamelaiset. Suomessa tilanteeseen liittyi kuitenkin myös kansainvälinen ulottuvuus, koska tunturisaamelaiset olivat muodollisesti ulkomaalaisia. Suomen Suurruhtinaskunnan virkamiehet pitivät omiensa puolta ja odottivat samaa norjalaisilta. Kriisi syveni kun norjalaiset alkoivat rajoittaa utsjokisten merikalastusoikeuksia. Suomi vastasi uhkaamalla sanoa irti Lappcodicilin laidunoikeuksia takaavat osat. Koska norjalaisilla oli paljon enemmän menetettävää, niin alkuperäinen tarkoitus lienee ollut utsjokisten merikalastusoikeuksien turvaaminen. Norjassa tehtiin kuitenkin selvä ero saamelaisten ja 'aitojen norjalaisten' välillä, eivätkä saamelaisten laidunnusoikeudet kiinnostaneet norjalaisia. Utsjokisten merikalastusoikeuksien varmentaminen hahmotettiin taas Suomen tai mahdollisesti Venäjän laajentumispyrkimysten verhoksi. Seurauksena oli rajan sulkeutuminen porosaamelaisilta, jotka joutuivat nyt valitsemaan maitten välillä. Tämä käynnisti

Suomen puolella muutosprosessin, jossa kevät- ja syyslaitumille tyypillinen kasvillisuus – tiheähköt tunturikoivikot, runsaat pajukot ja jäkäläiset tunturikankaat – alkoivat muuttua kesälaitumille tyypilliseksi kasvillisuudeksi.

Jos jäkälien häviäminen ja pajukkojen väheneminen Suomen tuntureilta ja niitä ympäröivien tunturikoivikkojen 'savannistuminen' koetaan ongelmaksi, niin siihen on vain yksi hyväksyttävissä oleva ratkaisu: laidunkierron palauttaminen ennen vuotta 1852 vallinneen mallin mukaiseksi. Tämä on kuitenkin laaja kysymys, jota ei hetkessä ratkaista. Ratkaisuksi ei voi vakavissaan edes ehdottaa pohjoisimman Lapin porolukujen alentamista sellaiselle tasolle, joka takaisi tunturien jäkälikköjen ja pajukkojen elpymisen ja tunturikoivikkojen palautumisen 1960-luvun alussa vallinneelle tasolle, joka takaisi tunturien jäkälikköjen ja pajukkojen elpymisen ja tunturikoivikkojen palautumisen 1960-luvun alussa vallinneelle tasolle nykyisen laidunmaiden käytön puitteissa. Tämä olisi kuolinisku Suomen saamelaisalueen poronhoidolle.

Omasta mielestäni asian pitäisi olla päivänselvää. Jokaisen on otettava vastuu omista päätöksistään; tämä koskee myös valtiovaltaa. Suomen Lapin tunturien jäkäläkato, pajukkojen väheneminen ja tunturikoivikkojen 'savannistuminen' ovat loogisia seurauksia Suomen valtiovallan päätöksistä, joiden seurauksina aiemmat syys- ja kevätlaitumet muuttuivat kesälaitumiksi. Näiden päätösten seurauksia ei voi maksattaa saamelaisilla vaatimalla porolukujen radikaalia alentamista pohjoisimmassa Suomen Lapissa.

Lähteet

1. Ruukki J. 2016. Porojen tehotuotanto on ympäristöriski. - Helsingin Sanomat 19.09.2016. [https://www.hs.fi/](https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000002921486.html)paakirjoitukset/art-2000002921486.html
2. den Herder M. ym. 2008 Reindeer herbivory reduces willow growth and grouse forage in a forest-tundra ecotone. - Basic and Applied Ecology, 9, 324–331.
3. Järvinen A. 2018. Antero Järvinen vaatii kuriin "luonnotonta poromäärää" ... - Lapin Kansa 25.11.2018
4. Golovatin M.G. ym. 2012. Effect of reindeer overgrazing on vegetation and animals of tundra ecosystems of the Yamal peninsula. CZECH POLAR REPORTS 2: 80–91.

Professori Lauri Oksanen. Kuva Maaren Angeli.

Ratkaisuksi ei voi vakavissaan edes ehdottaa pohjoisimman Lapin porolukujen alentamista sellaiselle tasolle, joka takaisi tunturien jäkälikköjen ja pajukkojen elpymisen ja tunturikoivikkojen palautumisen 1960-luvun alussa vallinneelle tasolle nykyisen laidunmaiden käytön puitteissa.

5. Oksanen L. 1978. Lichen grounds of Finnmarksvidda, northern Norway, in relation to summer and winter grazing by reindeer. - Rep. Kevo Subarctic Res. Stat. 14: 64–71.
6. Yläne H. ym. 2018. Consequences of grazer-induced vegetation transitions on ecosystem carbon storage in the tundra. - Functional Ecology 2018: 1–12.
7. Bernes C. 1995. Arktisk miljø i Norden. Nordiska Rådet, Tukholma
8. Olofsson, J. ym. 2001. Effects of summer grazing by reindeer on vegetation structure, productivity and nutrient cycling in the North Fennoscandian tundra. - Ecography 24:13–24
9. Bråthen K.A. ym. 2007. Induced Shift in Ecosystem Productivity? Extensive Scale Effects of Abundant Large Herbivores. - Ecosystems 10: 773–789.
10. Jepsen J. ym. 2013. Ecosystem impacts of a range expanding forest defoliator at the forest-tundra ecotone. - Ecosystems 16: 561–575.
11. Virtanen R. ym. 2016. Where do the treeless tundra areas of northern highlands fit in the global biome system: toward an ecologically natural subdivision of the tundra biome. - Ecology and Evolution 6: 143–158.
12. Riseth J-Å & Oksanen, L. 2007. Resursøkonomiske og økologiske perspektiver på grenseoverskridende reindrift. kirjassa: E. Niemi, I. Sommerseth & E. G. Broderstad, eds. Grenseoverskridende reindrift før og etter 1905. Skriftserie for samiske studier, Univ. Tromsø; ss. 143–163.

